

नेपालमा ग्रामिण गरिबी र यसले पारेको शैक्षिक प्रभाव :
हरिवन नगरपालिका, सर्लाही

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि
प्रस्तुत

शोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता :

बिजय भट्टराई

स्नाकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्ष

परीक्षा रोल नं. : २०७८९/२०७२

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२३२-८७-२००४

भर्ना वर्ष : २०६७

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग,
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ
भाद्र २०७३

सिफारिश पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

यस शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विषयको स्नाकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि नेपालमा ग्रामिण गरिबी र यसले पारेको शैक्षिक प्रभाव हरिवन न.पा. सर्लाही को अध्ययन शिर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन , सुभाब, एवम् सल्लाहमा विजय भट्टराईले तयार पार्नु भएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
शोध-निर्देशक
प्राध्यापक सूर्य बहादुर थापा

मिति :

स्वीकृती - पत्र (APPROVAL LETTER)

यस शिक्षा शास्त्र संकाय अर्थशास्त्र शिक्षा विषयको स्नाकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि नेपालमा ग्रामिण गरिबी र यसले पारेको शैक्षिक प्रभाव हरिवन न.पा. सर्लाही शिर्षकको शोधपत्र यस मुल्याङ्कन समितीबाट स्नाकोत्तर उपाधीको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख

.....

उप प्रा. मीनराज पौडेल

२. बाह्य सुपरिवेक्षक

.....

प्रा. डा. महेशराज दाहाल

३. आन्तरिक सुपरिवेक्षक

.....

प्रा. सूर्य बहादुर थापा

मिति : .....

कृतज्ञता ज्ञापन (Acknowledgements)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग अन्तरगत स्नाकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आशिक आवश्यकता परिपुर्तिको लागि नेपालमा ग्रामिण गरिबी र यसले पारेको शैक्षिक प्रभाव (हरिवन न.पा. सर्लाही) को शिर्षक भएको शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु ।

मेरो शिर्षकलाई स्वीकृत प्रदान गरि शोधपत्र लेख्ने कार्यमा अभिप्रेरित गर्नुहुने आदरणिय गुरुहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सरसल्लाह, सुझाव एवं निर्देशन दिई अमूल्य सहयोग पुर्याउनु हुने आदरणिय शोध निर्देशक एवम गुरु प्राध्यापक सूर्य बहादुर थापा प्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन सहित हृदय देखि नै सम्मान गर्दछु ।

उच्च शिक्षाको दौरानमा सदैव पारिवारिक वातावरण सिर्जना गरी उत्साही गराउने मेरा पुजनिय पिता श्री लाल प्रसाद भट्टराई एंवम ममतामयी माता चंचला कुमारी भट्टराई लाई हृदय देखि नै सम्मान प्रकट गर्दछु । यस शोध लेखन कार्यमा निरन्तर रुपमा सहयोग पुर्याउने जीवनसाथी अप्सरा वराललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधपत्र लेखनमा तथ्याङ्क उपलब्ध गराई मलाई प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने सबैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

बिजय भट्टराई

एम.एड. दोस्रो वर्ष

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

सारसंक्षेप (ABSTRACT)

प्रस्तुत अध्ययन नेपालमा ग्रामिण गरिबी र यसले पारेको शैक्षिक प्रभाव (हरिवन न.पा. सर्लाही) शीर्षक अन्तरगत मा रहि अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययन मा अध्ययन क्षेत्रमा व्यक्त रहेको गरिबीले त्यस ठाउँमा बसोवास गर्ने जनसंख्याको आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा पारिएको प्रभावलाई मध्यनजर गरि यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

यस अध्ययनमा उद्देश्यमूलक नमूना छनौटको आधारमा नगरपालिकाको ११ वडा मध्ये वडा नं ९ को जम्मा जनसंख्या ४१२४ जम्मा जनसंख्या जसमा पुरुष २०७९ र महिला २०४५ रहेका छन् र जम्मा घरधुरी ७१३ घरधुरी रहेका छन् । ७१३ घरधुरी मध्ये १०० घरधुरीलाई उद्देश्यमूलक नमूना छनौट को आधारमा लिइएको छ । उक्त १०० घरधुरीमा उक्त घरपरिवारले प्राप्त गरेको आम्दानी, खर्च र लगानीका आधारमा गरिबीको स्तरिकरण गरि उनिहरुको जिवनस्तरको बारेमा विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययन क्षेत्रमा १०० घरधुरीमा गरिएको अध्ययन अनुसार आम्दानी ७६,५३,०००/- र खर्च ७६,४२,१००/- रहेको पाइयो तसर्थ आम्दानी र खर्च सालाखाला १०० घरधुरीको निकार्दा बरारबर जस्तै पाइयो । आफ्नो घरव्यवहार चलाउनका लागि गाउँघरका बैङ्क, वित्तिय संस्था वाट ऋण लियको पाइयो । यस अध्ययन क्षेत्रमा प्रतिव्यक्ति आम्दानी ९,८११/५४ रुपैया र प्रतिव्यक्ति खर्च ९,७९७/- रुपैया रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा ५८ घरधुरी गरिब ४२ घरधुरी गैर गरिब रहेको पाइयो

सीमामूलक , आयमूलक, व्यवसायमूलक, तालिम संचालन गर्नुपर्ने, आधुनिक कृषि प्रणाली अपनाई, सिचाई तथा उन्नत बिउ बिजनको व्यवस्था गरिदिनुपर्ने विभिन्न महिलाहरुलाई जागरुप बनाएर गठन समूह अनुसार काम गर्नुपर्ने र बचत र ऋण लगानी गर्नुपर्ने हरिवन वडा नं. ९ मा रहेको खोलाको मन्दिरलाई पर्यटकिय स्थल निर्माण र विकास गर्न सकेमा यस क्षेत्रको आर्थिक उन्नतिमा सुधार आउने थियो । र गरिबी घटाउन आवश्यक सुभावहरु समेत उल्लेख गरिएको छ ।

बिषय सूची (CONTENTS)

	पृष्ठ संख्या
सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)	ii
स्वीकृति पत्र (APPROVAL)	iii
कृतज्ञता ज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)	iv
सारसंक्षेप (ABSTRACT)	v
बिषयसूची (CONTENT)	vi
तालिका सूची (LIST OF TABLES)	vii

अध्याय एक (CHAPTER ONE)

१. परिचय (Introduction)	१-१३
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the problem)	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)	१०
१.४ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)	१०
१.५ अध्ययनको सिमा (Limitations of the Study)	१३
१.५ अध्ययनको संरचना (Organization of the Study)	१३

अध्याय दुई (CHAPTER TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Related Literature) १४-२५

अध्याय तिन (CHAPTER THREE)

३. अनुसन्धान विधि (Research Methodology)	२६-२९
३.१ अनुसन्धान ढाँचा र अध्ययन विधि (Research Design and Method of the Study)	२६
३.२ तथ्याङ्कको स्रोत (Source of Data)	२७
३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sources)	२७
३.२.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Sources)	२७ ३.३
जनसंख्या (Population)	२७
३.४ नमुना छनौट प्रक्रिया (Procedure of Sampling)	२७
३.५. अध्ययनको क्षेत्र (Study Area)	२८ ३.६
तथ्याङ्क सँकलन प्रक्रिया (Process of Data Collection) :-	२८
३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण को तरिकाहरु (Data Analysis Procedure)	२९

अध्याय चार (CHAPTER FOUR)

४. तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण (Analysis and Interpretation Of Data)	३०
४.१. अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction to the Study Area)	३१

४.१.१. भौगलिक अवस्था (Geographical Condition)	३१
४.१.२. जनसङ्ख्याङ्किक अवस्था (Population Condition)	३२
४.१.३. शैक्षिक अवस्था (Educational Condition)	३२
४.१.४. साँस्कृतिक तथा धार्मिक अवस्था (Cultural or Religious Condition)	३२
४.१.५. आर्थिक अवस्था (Economic Condition)	३३
४.२. हरिवन न.पा. को परिचय (Introduction of Harion Municipality)	३३
४.२.१. भौगलिक अवस्था (Geographical Condition)	३४
४.२.३. अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक, आर्थिक अवस्था (Socio-Economic Condition of the Study Area)	३४
४.३. अध्ययन क्षेत्रमा गरिवीको अवस्था (Poverty Condition of the Study Area)	४१
४.३.१. भूमिको वितरण (Distribution of Land of selected Harion Mun.)	४१
४.३.२. छनौट गरिएका घर परिवारका सदस्यको संख्यात्मक अवस्था (Numbrical condition of the selected Household Members)	४२
४.३.३. आम्दानी (Income)	४३
क) स्रोतगत आधारमा पारिवारीक आम्दानी (Family Income by Sources)	४३
४.३.४. खर्च (Levelwise Expenditure)	४५
क) क्षेत्रगत खर्चको विवरण (Sector wise Family Expenditure)	४६
४.३.५. वार्षिक बचत वितरण (Annual Saving Condition)	४७

४.३.६. ऋणका स्रोतहरु (Sources of Debt)	४८
४.३.७. जनजाती र गरिबी (Caste Ethnic Group and Poverty)	४८
४.३.८. शैक्षिक अवस्था (Educational Condition)	५०
४.३.९. अभिभावकहरुको तहगत शैक्षिक अवस्था (Level Wise Educational Condition of Guidance)	५०
४.३.१० अध्ययनरत बालबालिकाको तहगत विद्यालय विवरण (Level wise Studying children of schooling Report)	५१
४.४ गरिबीको विश्लेषण (Analysis of Poverty)	५४

अध्याय पाँच (CHAPTER-FIVE)

५ .सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरु (Summary Conclusions and Recommendations)	५६-७१
५.१.सारांश (Summary)	५६
५.२. निष्कर्ष (Conclusions)	६४
५.३. सुझावहरु (Recommendations)	६९
सन्दर्भसूची (Reference)	72-74
अनुसूची (Appendix)	75-79

तालिका सूची (List of Table)

		पृष्ठ संख्या
तालिका -४.१	नगरपालिकाको जनसंख्याको विवरण	३५
तालिका -४.२	वडागत जनसंख्याको स्थिति	३६
तालिका -४.३	घरधुरीमा उमेरगत संरचना	३८
तालिका -४.४	जातिगत जनसंख्या विवरण	४०
तालिका -४.५	भूमिको वितरण	४२
तालिका -४.६	अध्ययन क्षेत्रको कमाउने र नकमाउने सदस्य संख्या	४३
तालिका -४.७	पारिवारीक वार्षिक आमदानी	४४
तालिका -४.८	क्षेत्रगत खर्चको विवरण	४६
तालिका -४.९	वार्षिक बचत विवरण	४७
तालिका -४.१०	नमुना घरधुरीको ऋणका स्रोतहरु	४८
तालिका -४.११	अध्ययन क्षेत्रको गरिब र गैर गरिब घरधुरीको विवरण	४९
तालिका -४.१२	अभिभावकको तहगत शैक्षिक अवस्था	५०
तालिका -४.१३	अध्ययन क्षेत्रको बालबालिकाको तहगत शैक्षिक अवस्था	५१
तालिका -४.१४	अध्ययन क्षेत्रको घरधुरीका गरिब र गैर गरिब घरधुरीको विवरण	५५